

A recensens hogyan is zárhatná máshogyan a kissé hosszúra nyúlt ismertetését: reméljük, hogy további konferenciák és tanulmánykötetek teszik megérthetőbbé e jeles család szerteágazó és sok réteget tartalmazó könyvszeretét és gyűjtőszenvédelmét. És várjuk a szakdolgozatokat, valamint a doktori értekezéseket a 19. század második felének és a huszadik század első felének felvidéki bibliofilijáról a szlovák és magyar kutatók fiatal nemzedékétől! Rögtön egy ötlet a további kutatáshoz: kívánatos lenne a Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtárában őrzött képek alaposabb vizsgálata, amelyek a lengyeli kastélyról készültek (a teljes lista megtekinthető Óhidy Viktor említett disszertációjában, a jegyzetekben és a kézirat végén).

Végezetül érdemes megemlíteni, hogy a tanulmánykötet (*Aponiovci v dejinách knížnej kultúry*) megjelent szlovák nyelven is tavaly, ugyancsak a turócszentmártoni kollégák gondozásában.

FARKAS GÁBOR FARKAS

Verók Attila, Martin Schmeizel, (1679–1747),
Eger, Líceum Kiadó, 2015, 350 p.

A 18. századi erdélyi szász tudománytörténet alighanem a legtermékenyebb és legkomplexebb polihisztorával, Martin Schmeizel (1679–1747) életével és munkásságával foglalkozik Verók Attila nemrégiben megjelent monográfiája. A brassói szász polgárcsaládból származó Martin Schmeizel egészen a közelmúltig a méltatlanul elfeledett személyek körét gyarapította, mind a hazai, mind az európai szakmai köztudatban. Néhány életrajzi adattól és rövidebb ismertetéstől eltekintve Schmeizel tudományos működéséről – magyar nyelven pedig különösen – szinte semmit sem lehetett olvasni. Ezen az állapoton változtatott Verók Attila hangyaszigorral végzett kutatómunkája, melynek eredményeképpen mintegy tíz éve sorra publikálja a szász tudós sokoldalú munkásságát bemutató és elemző írásait. Éppen e szerteágazó (úttörő) tevékenységét foglalja össze az egi Líceum Kiadó gondozásában megjelent könyve, amely a szerző 2008-ban megvédett, azóta újabb eredményekkel gazdagított doktori értekezése.

A kiadvány a rövid bevezető után Martin Schmeizel életútjának bemutatásával kezdődik. Martin a családjában a második generációs értelmiségiek sorába tartozott. Apja, Michael Schmeizel 1640 körül született Botfalván (*Bod, Brennendorf*), aki az erdélyi szász egyházi értelmiségiek megszokott életpályáját követte. Előtanulmányait a brassói Honterus gimnáziumban végezte, majd a wittenbergi egyetemen tanult teológiát. Hazatértét követően – a korabeli szokásoknak megfelelően – megházasodott, feleségül vette Catharina Klöskesint (?–1692). Hosszú évekig házitanítóként működött, majd egykori gimnáziumának lektor fokozatú tanára volt. 1685. november 22-től három hétig a Szt. János-templom prédikátoraként is szolgált, december 11-én azonban váratlanul – és igen fiatalon – elhalálozott. A brassói hagyatéki összeírások szerint Catharinának Michaellel kötött házassága a második volt, amelybe két gyermeket is magával hozott (Thomas és Catharina). Kettejük közös gyermeke volt Martin, akinek a vagyonát az anyja halála után fele részben megörökölte – míg a két féléstvére az örökség másik felén osztozkodott (vö: Brassó Megyei Állami Levéltár, „IV F2” Divisorat Protocoll, 557–559.).

Feltételezhető, hogy az ifjú Martin is lelkes pályára készült, de (talán) a fiatalon elvesztett szülei miatt végül azon szász értelmiségiek között tarthatjuk számon, akik az előtanulmányaikat követő peregrinációjuk során már nem tértek vissza többé hazájukba. Verók Attila éppen e korabeli jelenségre veti fel a „kulturális emigráció” fogalmának használatát. Peregrinációja során számos európai egyetemen (Jéna, Wittenberg, Greifswald, Halle, Koppenhága, Lund) is folytatott teológiai és történeti tanulmányokat. 1712-ben magiszteri, 1716-ban doktori, 1722-ben professzori kinevezést kapott. 1731-től pedig élete végéig az államjog és a történettudományok professzoraként tevékenykedett a hallei egyetemen.

A 18. század első felében a Schmeizelre jellemző polihisztorizmus ugyan nem volt egyedülálló, de szerteágazó munkásságához kevés kortársáé mérhető. Számos tudományterületen alkotott maradandót. Éppen ezért a könyv következő, fejezete „Martin Schmeizel tudományos

és pedagógiai tevékenysége” című rész 11 további alfejezetre oszlik, amelyben komplex képet kaphatunk a szász professzor sokoldalú munkásságáról. A következőkben, a teljesség igénye nélkül, de érzékeltetésképpen megemlítek egy-egy példát a professzornak az adott tevékenységéhez kapcsolódó eredményei közül, ekképpen illusztrálva a mű vezérfonalát is. Verók írása alapján Schmeizelt mindenekelőtt a magyar és egyetemes történelem egy korai történetíróját ismerhetjük meg – egyebek mellett – Martin Luthernak a szász reformátorhoz, Johannes Honterushoz írt levelének forráskiadása, a magyar királyi hatalmi jelvények történetéről, jelentőségéről szóló tanulmánya, vagy például a koronáknak az ókortól a 18. századig (52 rézmetszettel illusztráló) összefoglaló történeti munkája révén. Emellett egyháztörténészként (pl. az Erdély reformációtörténetéről szóló írása), jogtörténészként (jogi kérdéseket boncolgató tanulmányai), helytörténészként (Jénában a város- és egyetemtörténet írás megalapítója), vagy irodalomtörténészként (úttörő a hazai biográfiaiírók sorában) is tekinthetünk rá. Mindeközben képet formálhatunk a kartográfiai (korának kiváló Erdély térképét rajzolta meg), földrajzi és útleírás-elméleti tevékenységeiről (egyetemi speciálkollégiumok tartása e témákban) is. Érdeklődésének állandó középpontjában álltak a korabeli történeti segédtudományok. Ezek közül is első helyen a heraldika állt (a jénai egyetem „Professor heraldicae” jelző birtokosa volt és jelentős címertani kézikönyvet írt), de első között foglalkozott a statisztikával (az ő érdeme a szónak a köztudatba történő bevezetése, valamint a „Collegium politico-statisticum” címen az államismeret egyetemi szintű oktatása), illetve a numizmatikával (értékes magángyűjteményre tett szert és írásaiban sokszor felhasználta az éremten által közvetített információkat) is. Kiemelten fontosnak tartotta a sajtótermékek követését, hiszen naprakész és széleskörű ismeretre szerinte leginkább a periodikák folyamatos olvasásával tehetünk szert. Éppen ezért kurzust indított a sajtótermékekből szerezhető információkról (Zeitungskolleg) és el is várta a tanítványaitól ezek rendszeres követését. Publicisztikai munkásságát is e ponton

érdemes megemlíteni. Élete végére közel negyedszázados újságírói tevékenységet tudhatott magáénak, és elsőként írt (rendszeresen) a korabeli hetilapokról. Érdeklődési köréhez tartozott a nyelvészet is: értekezéseket írt a német irodalmi nyelv és az erdélyi szászok által beszélt nyelv különbségéről – mára közel 240 erdélyi szász nyelvjárás ismert. Végezetül pedig tanár lévén (mintegy harminc egyetemi katedrán eltöltött éve során) a pedagógiával is foglalkozott, ezen belül is a tankönyvírással. Végigtekintve a felsoroltakon, külön érdekességgént említhető meg, hogy a számos tudományterülettel való foglalkozása ellenére sem támadták Schmeizelt soha a dilettantizmus vádjával.

Élete főműve azonban a historia litteraria szellemében a teljesség igényével összegyűjtött 1670 kötetből álló (közel 4100 művet tartalmazó) tudós szakkönyvtára volt, ezzel is segítve a közös múlt emlékeinek fennmaradását. A könyv harmadik fő pillére éppen ennek bemutatása. Ma Schmeizel könyvtára Európa-szerte szétszóródva található. E ponton érdemes megemlíteni a szerző szisztematikus munkáját is, amely során a Saale folyó partján lévő hallei Franckesche Stiftungen százezernél is több régi könyves gyűjteményét egyesével átnézve sikerült rekonstruálnia Schmeizel egykori könyvtárát, regisztrálva benne a hungarica, illetve transilvanica vonatkozású könyveit – a kutatás mai állása szerint 535 db-ot, ebből 210 művet fizikailag is fellelve (Halle mellett a szebeni Brukenthal-gyűjteményben és a brassói levéltárakban is találva jó néhány példányt). Ezzel az egyik első (tudatosan gyűjtött), magyar vonatkozású anyagokat tartalmazó magánkönyvtár nyomaira bukkant. A kutatómunka eredményeinek további ékes bizonyítékát nyújtja a könyv mintegy kétharmadát kitevő függelék. Ezek között olvasható egyfelől a szerző által összegyűjtött, Schmeizelhez írt alkalmi költemények és prózai szövegek betűhív átirásai, másfelől a professzor életében és posztumusz nyomtatásban megjelent saját munkáinak kronologikus sorrendbe szedett bibliográfiai adatai – különvéve azokat, amelyekben az előszavai, tanulmányai, publicisztikai és lexikon szócikkei találhatóak. A függelék tartalmazza továbbá Schmeizel-

nek az alkalmi nyomtatványokban megjelent írásainak bibliográfiáját, kiegészítve a Schmeizelnek ajánlott munkákkal, a műveiről készült recenziókkal, könyvismertetésekkel és a máig kéziratban maradt (kiadatlan) írásainak felsorolásával. Ezt követően a (jelenlegi) 282 tételből álló Schmeizel-könyvtár rekonstruált állományát teszi közzé. Zárásképpen pedig az igen kiterjedt személy- és helynévmutatót találjuk, amely hathatósan segíti a munkában való eligazodást. Külön kiemelendő az alkalmi írásokban említett személyek neveire való utalása, hiszen elősegíti a könyves kutatások eredményeinek beemelését az általános történeti, irodalom- és művelődéstörténeti kutatásokba. Ezekkel együtt pedig további összefüggésekre és konnotációk lehetőségére is lehetőség nyílik.

Természetesen egy ilyen mértékű áttekintést igénylő munka nem lehet mentes a hibáktól. Az egyes fejezetek kifejtései, a viszonylagos rövidségük miatt, rendkívül tömörnek hatnak, illetve nem mindig kerültek azonos mélységben tárgyalásra sem. Az alkalmi költemények szövegének betűhív átírásában talán túlzó és szükségtelen törekvés az eredeti nyomtatványok tipográfiájának követése (betűméret, félkövérés formázás, csillagok, vízszintes vonalak és versszakokat elválasztó kereszt alakú szimbólumok beszurásai), hiszen még így sem egyezik meg az eredeti tipográfiával, de ami ennél is fontosabb, hogy a szövegek megértéséhez sem adnak hozzá. Néhány (említésre sem méltó) elütés mellett esztétikailag komoly problémaként hozható fel a tördelőszerkesztő munkája.

Véleményem szerint azonban a szerző azon célja, hogy beemelje Martin Schmeizel tudományos és pedagógiai tevékenységét a szakmai köztudatba, sikerült. E munka után már nem készülhet olyan erdélyi szász irodalom- és tudománytörténeti összefoglalás, ahol (a korábbiakhoz hasonló módon) említés nélkül, vagy igen szűkszavúan „elintézhetnék” az erdélyi szász tudós polihisztort. Verók Attila jelen bemutatott írása pedig a vele kapcsolatos információknak kétségkívül hiánypótló, fontos munkáját jelenti.

NAGY ANDOR

Farkas Gábor Farkas, Régi könyvek, új kalandok, 12 történet a könyvtárak mélyéről, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2015, 360.

„Minden jó történet a könyvtárban kezdődik” (14) – ez a tételmondata és szerkesztési alapelve Farkas Gábor Farkas legújabb kötetének. Az egymás mellé helyezett, pontosabban egymással sűrű hálóbba kötött tizenkét szövegen keresztül ez a tétel bizonyítást is nyer. Nem csupán a filológia és a régikönyves szakma berkeiben jártas olvasók számára, hanem – ahogy a „tudományos-ismeretterjesztő könyvecske” (3) eredendő célja kijelöli – az úgynevezett laikusok számára is. A *Régi könyvek, új kalandok, 12 történet a könyvtárak mélyéről* című összeállítás éppolyan izgalmas vállalkozásnak tűnik, mint az alapját adó, 2013-as előadássorozat, amikor is a szerző-előadó arra tett kísérletet, hogy az Országos Széchényi Könyvtár alapításának 211. évfordulója előtt tisztelegve, 12 óra alatt 12 történetet osszon meg a közönséggel az általa igen jól ismert régi könyves világból. Az előadássorozat azonban a kötet szerkezetét összefogó hármas keretnek csupán az egyike. Az előszó és utószó (pontosabban a *Bevezető történet* és a *Történet vége*) igyekszik meggyőzni az olvasót, hogy mitől válik indokolttá a szövegek egy kötetbe foglalása: az 1985. évi laktanyabeli történelemóra, és az 1926-ban megjelent, a mohácsi csatáról szóló antológia témakijelölő szerepének elbeszélése adja a könyv esszészerű keretét. Ez vezet be abba a történethálóba, amelyet a szerzői állítással ellentétben nemcsak a kíváncsiság tart össze. Mindezt ugyanis hol szorosabban, hol lazábban összefűzik a különálló fejezetekben fel-felbukkanó filológiai és történelmi érintkezési pontok, visszakösző szereplők – legyen az a szereplő valós történeti figura, egy krónikapéldány, vagy akár egy csillag. Mindehhez a szerző pontosan kijelöli a megszólalás keretét: a „tudományos komolyság” és a „könnyed tartalom” (14) váltakozása teljes mértékben megvalósul, miközben az olvasmányos, világosan elővezetett tanulmányváltozatok érthető, sima felszíne alatt kiolvas-